№ 123: РАНОК ВОСКРЕСІННЯ

Літургія – урочистість Особи Господа, або Кілька слів про анамнезу

КШИШТОФ ПОРОСЛО

30 КВІТНЯ 2025

Кожен, мабуть, не раз чув, що Меса – це згадка про смерть і воскресіння Ісуса. У вдосконаленій версії замість «згадки» з'являється термін «оприсутнення». Але що насправді означає дієслово «оприсутнювати»?

Фото: Fusion of horizons

Слів «згадка», «спомин» чи навіть «оприсутнення» не достатньо, щоб передати реальність, про яку нам ідеться. Тому в теології ми вдаємося до технічного терміну «анамнеза» – версії грецького поняття «anamnesis», яким, знов-таки, перекладають єврейське «zikkaron». Усі ці слова намагаються схопити реальність згадки, яка оприсутнює згадувану подію, тобто робить її справді присутньою тут і тепер.

Наше звичайне «пам'ятання» чи «пригадування» не має сили оприсутнювати реальність, яку ми згадуємо; воно не здатне зробити так, щоб те, що сталося в минулому, впливом самого спомину відбувалося в теперішньому. Згадка не оприсутнює подій, а в певний психологічний спосіб відтворює їх у нашій пам'яті. Можна сказати, що події, які ми пригадуємо, стають у такий спосіб присутні лише суб'єктивно, для нас – у тому сенсі, що вони можуть нас зворушити, засмутити, втішити, заохотити до якогось учинку. Щоб оприсутнити пасхальну містерію в Євхаристії, потрібне, однак, щось більше, ніж сама психологічна пам'ять літургійної спільноти. Необхідне втручання Бога, Який єдиний має силу зробити присутність Христа реальною в ту мить, коли літургійна спільнота згадує Його таємницю.

Тож спробуймо поміркувати, що це за «літургійне пригадування». Христос, установлюючи під час Останньої вечері Таїнство Євхаристії, спонукає учнів робити це на Його спомин. Він велить їм повторювати те, що сам чинить, виразно вказуючи, що тут не може йтися тільки про механічне повторення дій. У відтворенні цього ритуалу йдеться скоріш про звершення пам'яті, пригадування того, що суттєве в учинку Ісуса. Церква дуже рано зрозуміла, що учні Христові мусять збиратися разом, брати хліб і вино, промовляти над ними молитву благословіння, згадувати й розповідати про смерть і воскресіння Господа – усе для того, щоб самим брати участь у цих подіях.

Аби пояснити суть анамнези, у катехизах і проповідях часто звертаються до двох фундаментально хибних тлумачень. Перше з них – це концепція так званої «машини часу». За цим тлумаченням, літургійне пригадування начебто призводить до того, що або ми, учасники відправи, переносимося до Єрусалима I століття, щоб узяти участь у спасительних подіях, або ж ці події переносяться в сьогодення. Проте, звісно, «машина часу» не працює, історичні події не літають у часі.

Друге популярне пояснення, теж помилкове, говорить про те, що спасительні події ніби відбуваються знов і знов, повторюючись на вівтарі під час відправи. Не раз доводиться чути – наприклад, у проповідях: «Звершуючи Євхаристію, Христос знову приносить жертву» чи «Подія хреста повторюється». Однак такі формулювання неприпустимі в контексті Послання до євреїв, де Павло, вживаючи грецький термін «ephapax», чітко пояснює, що Христос помер і воскрес раз і назавжди. В історичному сенсі ці події сталися лише раз, вони неповторні й не

повторювані.

Церква дуже рано зрозуміла, що учні Христові мусять збиратися разом, брати хліб і вино, промовляти над ними молитву благословіння, згадувати й розповідати про смерть і воскресіння Господа – усе для того, щоб самим брати участь у цих подіях.

То як же підійти до цієї проблеми? Одне розв'язання пропонує пункт 1085 Катехизму Католицької Церкви, до якого ми зараз і придивимося. Він говорить: «У Церковній літургії Христос означує і здійснює передусім Своє Пасхальне таїнство. Під час Свого земного життя Ісус сповіщав Своїм ученням і випереджував Своїми діями Пасхальне таїнство. Коли прийшла Година Його (Пор. Ів. 13, 1; 17, 1.), Він переживає унікальну історичну подію, яка не минає: Ісус умирає, є похований, воскресає з мертвих і сідає по правиці Отця «раз і назавжди» (Рим. 6,10; Євр. 7,27; 9,12). Це реальна подія, яка трапилася в нашій історії, але вона унікальна: усі інші історичні події відбуваються один раз і відтак минають, зникають у минулому. Пасхальна містерія Христа, навпаки, не може залишитися тільки в минулому, тому що Своєю Смертю Він переміг смерть, а все, чим є Христос, і все, що Він зробив і витерпів за всіх людей, бере участь у Божій вічності і переступає всі часи і в них присутнє. Подія Хреста і Воскресіння залишається і притягає до життя» *[підкреслення наші – К. П.]*.

Цей пункт виразно пов'язаний із теологією одного з редакторів Катехизму, французького священика Жана Корбона. Він підводить нас дуже близько до належного визначення анамнези, а проте на рівні формулювання виникають певні складнощі, які не дозволяють цілковито його прийняти.

Катехизмове визначення ґрунтується на протиставленні звичайних історичних подій і того, що звершив Господь. Усі історичні події проминають і припиняють існувати. Проте Христос – це справжній Бог і справжня людина, тож усі події з Його життя – це божественні події, залучені в Його вічність і не обмежені законами часу. Щодо цього Катехизм каже, що пасхальна містерія Христа – це єдина історична подія, яка не проминає, яка, так би мовити, триває вічно.

Тільки в якому сенсі? Що триває вічно? Сама історична подія? Із цим не можна погодитися, адже вона проминула, як і решта історичних подій. Христос висів на хресті лише кілька годин, а

в гробі лежав від вечора п'ятниці до воскресіння недільного ранку. Сьогодні, перебуваючи на Святій Землі, ми не знайдемо Господнього тіла в гробі. Він порожній. Подія розіп'яття і смерті Христа в історичному сенсі минула. Він не навіки померлий: Він воскрес і живе у славі Отця! Це ж основа нашої віри! Як тоді розуміти це все-таки геніальне речення Катехизму: «Все, чим є Христос, і все, що Він зробив і витерпів за всіх людей, бере участь у Божій вічності і переступає всі часи і в них присутнє»? Може, ідеться про те, що для нас і для світу тривають наслідки цієї події, тобто факт відкуплення й поєднання з Отцем через хрест і воскресіння? Але ж наслідок події, хоча й від неї залежить, із нею не тотожний. А все-таки вчення Церкви виразно вказує, що оприсутнюються спасительні події, а не тільки наслідки цих подій, до яких ми маємо сакраментальний доступ.

Коли священик під час Євхаристії стає навколішки біля консекрованого Хліба, він також стає навколішки біля Ісусових смерті й воскресіння.

Тут нам допоможуть два теологи: перший – це святий Тома Аквінський, середньовічний учитель; другий же – сучасний історик літургії й теолог Роберт Ф. Тафт, в одній зі статей якого йдеться про основи сотеріології літургійної відправи. Він пропонує 16 тез, із яких я спинюся тільки на трьох, що здаються мені найважливішими в контексті нашої проблеми.

1. Літургія Нового Завіту – це Ісус Христос.

Перша теза фундаментальна: вона вказує, що літургія – це не просто відправа чи навіть спогад про певні історичні події, а врочистість завжди присутнього й живого Господа, нашого Спасителя Ісуса Христа. Саме Його Особа – це новий культ Отця, досконале поклоніння, яке сповнило й замінило всі старозавітні культові практики. Літургія – це урочистість Його Особи, Його прославленої, воскреслої присутності поруч із Отцем на небесах і для нас, у сакраментальному оприсутненні.

2. У літургії, отже, ми звершуємо не пам'ять про минулу подію, а прославляємо присутню серед нас Особу, Яка вічно й цілісно зберігає в Собі те, Ким є, Ким була і що для нас зробила.

Ця теза дуже схожа на пункт 1085 Катехизму, але тут нічого не сказано про вічну тривалість подій в історичному вимірі: йдеться про вічність Особи Ісуса Христа, Яка зберігає в Собі те, Ким вона є і що для нас учинила. Христос – справжня людина і справжній Бог – в одній Особі

Божого Сина зберігає також усі події Свого життя. Він навіки залишається Померлим і Воскреслим, Утіленим і Помазаним, людиною з тілом і душею й Богом із силою творити чудеса. Тафт хоче сказати, що коли священик під час Євхаристії стає навколішки біля консекрованого Хліба, віддаючи честь реально й субстанційно присутньому Христові, він також стає навколішки біля Ісусових смерті й воскресіння, у Ньому присутніх.

Утім, це не оригінальна ідея Тафта. Майже на вісім століть раніше Ангельський Доктор у коментарі до Послання до римлян писав: «Interpellat pro nobis humanitatem pro nobis assumptam et mysteria in ea celebrata conspectui paterno repraesentando» (cap. 8l. 7), – що можна перекласти як «Він заступається за нас через прийняту для нас людськість і ставлячи перед Отцем таємниці, у Ньому звершувані». Це означає, що таємниці, тобто спасительні події з життя Ісуса, звершуються сьогодні в Його воскреслому та прославленому тілі. Адоруючи Господнє тіло, ми вшановуємо також події, через які сповнилося наше спасіння.

3. Тож християнська літургія спирається на реальність Воскреслого Христа.

На підтримку цієї тези Тафт наводить фрагмент із неопублікованих лекцій ще одного американського історика й теолога літургії – Томаса Дж. Таллі: «Силою свого воскресіння Христос є зараз кимось понадісторичним, і ми в кожну мить маємо доступ до Нього. Не можна говорити про Воскреслого Христа в минулому часі. Його страждання – це історична подія, але Христос, Який воскрес, існує не в минулому, а в теперішньому – і коли ми отак живемо на рухомій межі між пам'яттю й надією, між пам'яттю про Його страждання й надією на Його нове пришестя, то завжди залишаємось у присутності Христа, вічно присутнього для кожного. У цьому, власне, й полягає справжня матерія нашої анамнези».

А тому, пояснює Тафт, не можна думати про анамнезу тільки як про спогадування спасительних подій із минулого, про їх повторення чи перенесення в часі; анамнеза – це їхня дієва спасительна присутність у прославленому Тілі Христа, через контакт із Яким ми входимо в сферу впливу цих подій на нас. Отже, актуалізацію й дієвість спасительних подій у літургії треба розуміти, за Тафтом (а точніше, за святим Павлом), як мою особисту участь у події Христа. Це в мені – служителеві й учасникові літургії – Христос сьогодні народжується, об'являється, умирає й воскресає, даючи мені повний доступ до Своєї таємниці, у якій криється моє спасіння.

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**